

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Г.С. СКОВОРОДИ

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ: ІСТОРИЧНА ПОСТАТЬ
У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ»,
присвяченої 425-й річниці від дня народження гетьмана**

(14 травня 2021 року)

Харків – 2021

УДК 94 (477)
ББ 63.3 (4Укр)46
Х65

*Затверджено Вченою Радою історичного факультету
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
Протокол № 9 від 26.04. 2021 року*

Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 425-й річниці від дня народження гетьмана. – Харків ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. – 219 с.

Редакційна колегія:

Гончарова О. С., канд. іст. наук, доцент, зав. кафедри історії України
Луценко М. В., канд. іст. наук, доцент кафедри історії України
Єгоршина О. О., ст. лаборант кафедри історії України

Збірник складено з тез доповідей, виголошених 14 травня 2021 р. під час роботи Всеукраїнської наукової конференції «Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення», присвяченої 425-й річниці від дня народження гетьмана. Тематика статей презентує широкий спектр актуальних питань із життя, політичної, дипломатичної діяльності видатного гетьмана – Богдана Хмельницького та козацького руху на теренах України.

Видання розраховане на науковців, студентів, усіх, хто цікавиться історією України.

Тексти подаються в авторській редакції. За достовірність фактів, посилань, приміток, коментарів відповідає автор (автори) публікації.

©Автори публікацій, 2021
© Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди, 2021

ЗМІСТ

Brahina T., Brahin Y. Батулина Ю.С.	The memorialization of B. Khmelnytsky by means of fine arts in XIX century Основні підсумки політики Богдана Хмельницького.....	5 7
Бутова Є. М.	Концепції державного устрою під керівництвом Богдана Хмельницького.....	10
Гак О. М.	Дипломатична стратегія Богдана Хмельницького.....	16
Гончарова О.С.	Молдавський вектор зовнішньої політики української козацької держави 1648-1657 років...	19
Горпинко О. С.	Веб-музей «Українське козацтво у творах живопису та графіки».....	28
Дьякова О. В., Жилін С. В. Євсєєв С.Є.	Висвітлення постаті Богдана Хмельницького у сучасному освітньому процесі..... Історіографія кінця XIX – початку XX ст. про тюркські корені козацтва.....	37 42
Євсєєв С.Є., Іващенко М.В. Журавльов Ю.В.	Благодійна діяльність української козацької старшини середини XVII–XVIII ст..... Громадська наукова організація «Харківський науково-дослідний інститут українознавства та козацтва»: двадцять років наукової та громадської діяльності.....	49 53
Кіпенський А. В.	Академія військово-історичних наук і козацтва: сім років громадської діяльності задля майбутнього.....	63
Кошкіна О. І. Курилко Д. Г.	Повсякденний побут жінок у козацькій Україні... Причини Української національної революції XVII ст.....	72 75
Лапченко А. С.	Особливості висвітлення постаті Богдана Хмельницького у сучасній українській історіографії.....	78
Лисюк Н. В.	«Тії слави козацької повік не забудем!»: козацька тематика в творчості Т. Г. Шевченка....	81
Луценко М.В.	Державотворчі процеси в політиці Богдана Хмельницького.....	90
Лялюк І. М.	Постать гетьмана Івана Мазепи та оцінка його діяльності в поемі Дж. Г. Байрона «Мазепа».....	95
Мартінова І.С.	Османський вектор зовнішньої політика Б. Хмельницького в сучасній українській історіографії.....	103
Микитюк С.О.	Особливості організації чумацького промислу	

Луценко М.В.

канд. іст. наук, доцент кафедри історії України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В ПОЛІТИЦІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

В середині XVII ст. українське козацтво відігравало важливу роль у розвитку української політичної думки. Це була потужна сила, результатом діяльності якої стало утворення Української держави. Вона була формою найвищого розвитку українського етносу в ранньомодерній історії України.

Становлення української державності відбувалося в єдності з процесами пробудження національної самосвідомості. Формування інституційних засад українського державотворення було складним, суперечливим, далеким від свого завершення процесом. Українське козацтво було силою, яка прагнула реалізувати політичні та державницькі ідеали українського етносу, що здійснило вирішальний вплив на становлення в українському суспільстві нових моделей світосприйняття і нової політичної культури. Став можливим процес консолідації українського народу навколо національної ідеї.

Козацька проблематика є однією із пріоритетних у вітчизняній історіографії, особливо національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького. Про початки українського державотворення козацької доби вперше зазначали у своїх працях М. Грушевський [1] , В. Липинський [4]. Дослідженню державної ідеї в Україні ранньомодерного часу присвячені праці В. Смолія та В. Степанкова [8]. Ідеологічна складова тогочасного соціокультурного розвитку українського етносу, яка впливала на процес державотворення, представлена у працях Ю. Мицика [5], Я. Федорука [9] .

Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення

Період національно-визвольної війни українського народу 1648–1657 рр. під проводом Богдана Хмельницького займає важливе місце в українській історичній думці. Саме з повстання Запорізької Січі продовжилась державницька традиція української нації. Надзвичайно важливу роль у її зміцненні та піднесенні відіграв саме гетьман Б. Хмельницький.

Національно-визвольна боротьба мала великий успіх, хоча і розпочалася без підготовки та консолідації народних мас.

Саме 1649 рік став переломним у державотворчих поглядах Богдана Хмельницького, навіть промовляючи до польських комісарів у Переяславі, він заявляв: «Бог дав мені, що я є нововладцем і самодержцем руським». Це свідчило, що Хмельницький планує створити самостійну державу і бачить себе одноосібним правителем.

В програму Української козацької держави гетьман закріпив ідею української соборності і тим самим на практиці талановито об'єднав ідею старої княжої України-Руси з новою ідеєю козацької державності, що красномовно доводить його виступ у лютому 1649 р.: «... Виб'ю з лядської неволі народ весь руський. А що первейшо шкоду й кривду свою воював, тепер воювати буду за віру православную нашу. Поможет мі то черньвська по Люблин і Краков, от которой я не оступлюсь, бо то правая рука наша, – люди которие, холопствано не витерпів, ушли в козаки. Буду мати двісті, триста тисяч своїх. Орда вся. Притім Тугай-бей близько мене єсть..., готов все чинити, щоя захочу. Зараз вічна ваша козацька з ними приязнь, которой світ не розірве. За границу на войну не пойду, шаблі на турків і татар не поднесу. Досить нам і на Україні і Подолу і Волині: тепер досить достатку в землі і князівстві своїм по Львов, Холм і Галич. А ставши на Віслі, скажу дальшим ляхам: сидіте, мовчіте ляхи» [3, с. 106].

Щодо поглядів Богдана Хмельницького до форм майбутньої державної організації, то уподобання розділилися між традиційною руською державою (Князівство Руське) і козацькою державою Війська Запорозького. Але

Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення

враховуючи те, що козацтво у XVII ст. привертало до себе увагу як військово-політичне формування з демократичними цінностями, Хмельницький вибрав новий гетьманський, хоча і не полишав спроб підняти свій рід до монархічного.

Б. Хмельницький схилявся, як зазначає О. Салтовський, до «необхідності встановлення в Україні класичної для тогочасної Європи форми правління – спадкової монархії» [7, с. 63]. Гетьман намагався створити місцеву династію правителів та поєднати її з європейськими монаршими домами шлюбними зв'язками, тому одружив свого сина Тимоша з дочкою молдавського господаря В. Лупула. Це мало забезпечити законність спадкової гетьманської влади, урівнювало українського гетьмана з європейськими правителями. Можливо, заснування спадкової монархії дещо суперечило демократичним традиціям козацтва. Така політика Б. Хмельницького була цілком виправданою, бо в тодішній Європі домінувала спадкова монархія.

Отримання права на автономію дозволило гетьману Богдану Хмельницькому зміцнити владні козацькі інституції та випрацювати основи соціально-економічної політики. На початку 1650 р. відбулася реорганізація адміністративно-територіального устрою Війська Запорозького. У створених 16 полках, які складали ядро повстанських сил, полковники, сотники і отамани здійснювали не лише військову, а й цивільну владу. Одночасно формувалася власна судова система, гетьманській владі була підпорядкована Запорозька Січ [2, с. 227].

Богдан Хмельницький, у процесі реалізації положень Зборівської угоди 1649 р., в першу чергу приділяв увагу зміцненню державних інституцій, формуванню основ соціально-економічного розвитку та утвердженню пріоритету гетьманської влади. Підпорядкування королю Речі Посполитої не стало на перешкоді Хмельницькому діяти самостійно у вирішенні питань внутрішньої та зовнішньої політики, що сприяло зростанню його авторитету в українському суспільстві. Вважаючи свою залежність від польської корони суто формальною, у серпні 1650 р. гетьман заявив магнатським посланцям що

Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення

його «ані король, ані Річ Посполита до жодної справи не можуть всилувати... Бо я вільний собі, і кому захочу, тому й буду підданим» [10, с. 74].

Олександр Оглоблин стверджував, що головною метою діяльності Богдана Хмельницького було вдержати і розбудувати Українську козацьку державу, оборонити її мілітарно та правно-політично і забезпечити дальший розвиток української нації шляхом поширення української державної влади на всі етнічно українські землі й охоплення українським політичним та економічним впливом цілого простору між Балтикою та Чорним морем [6, с. 159].

Блискучі військові перемоги гетьмана Б. Хмельницького призвели до істотних змін у політичній ситуації на території України. На звільнених землях ліквідовувались органи державної влади Речі Посполитої і створювався новий політичний лад. Було сформовано Українську національну державу, на основі філософії української козацької державності, де провідною верствою населення стало козацтво.

Таким чином, зважена політика Б. Хмельницького, врахування соціальних ідеалів козацтва та формування на Запорозжі механізму національної державності зробили можливим на середину XVII ст. формування повноцінного державного організму з демократичними рисами. Однак реальна політична й геополітична ситуація складалася так, що свої державницькі проекти гетьману реалізувати не вдалося.

Література:

1. Грушевський М. Історія України-Руси. К.: Наукова думка, 1995-1998. Т. 8-10.
2. Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький / Відп. ред. Ф. П. Шевченко, І. Л. Бутич, Я. Д. Ісаєвич, - 2-е вид., виправлене і доповнене. Львів: Світ, 1990. 408 с.

Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення

3. Лебедєва Ю. О. Українська держава гетьмана Богдана Хмельницького в контексті сучасного державотворення. *Науковий вісник Сіверщина в історії України*. 2017. Вип. 10. С. 104-109
4. Липинський В. Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом Богдана Хмельницького. *Липинський В. Твори*. Філадельфія, 1980. Т. 2. 637 с.
5. Мицик Ю. Політичні концепції Богдана Хмельницького: деякі аспекти реалізації. *Доба Богдана Хмельницького (до 400-річчя від дня народження великого гетьмана) / Відп. ред. В. А. Смолій*. К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. С. 25-39.
6. Оглоблин О. Українсько-московська угода 1654. *Переяславська рада 1654 року. Історіографія та дослідження*. К.: Смолоскип, 2003. С. 159.
7. Салтовський О. І. Концепції української державності (від витоків до початку ХХ сторіччя). К.: Вид-во ПАРАПАН, 2002. 396 с.
8. Смолій В., Степанков В. Богдан Хмельницький. Соціально-політичний портрет: наукове видання. К.: Темпора, 2009. 680 с.
9. Федорук Я. Зовнішньополітична діяльність Богдана Хмельницького і формування його політичної програми (1648 – серпень 1649 рр.). Львів, 1993. 68 с.
10. Щербак В. О. Державна ідея в ранньомодерній Україні. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 220 с.